

**Регіоналізація в європейському
економічному просторі**

Алла МЕЛЬНИК,
Юлія МЕЛЬНИК

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ
РИНКИ ПОСЛУГ УКРАЇНИ:
ЧИ НАБЛИЖАЄМОСЬ МИ ДО ЄВРОПИ?**

Резюме

Проаналізовано національний і регіональні ринки послуг України в статистиці і динаміці. Діагностику здійснено з позиції оцінки їх структурної трансформації, що відображає глибинні якісні зміни. На основі емпіричних оцінок доведено наявність ознак сервісизації економіки України та її регіонів, що загалом відповідає європейським тенденціям розвитку ринків послуг. Виявлено бар'єри активізації структурних перетворень на національному та регіональних ринках послуг, які б відповідали європейським критеріям і сприяли інтеграції ЄС.

Ключові слова

Національний ринок послуг, регіональні ринки послуг, структура ринку послуг, структурні трансформації, сервісизація економіки.

© Алла Мельник, Юлія Мельник, 2015.

Мельник Алла, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Мельник Юлія, канд. екон. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Класифікація за JEL: L80, P23.

Вступ

Четвертий великий суспільний поділ праці, який відбувся у ХХ ст., привів до виокремлення сфери послуг як окремого сектору економіки, перетворення її на об'єкт товарно-грошових відносин і сферу найбільш динамічного розвитку. Практика європейських країн довела, що послуги стали одним із найважливіших джерел економічного зростання в цих країнах та їх регіонах. Водночас вони відіграють важливу роль у розвитку людського капіталу, задоволенні потреб домогосподарств, впливають на розвиток матеріального виробництва і якість економічного зростання, стали найважливішим елементом сучасної якості життя.

Розвиток сфери послуг в 90-ті рр. ХХ ст. значною мірою визначив і трансформацію моделі економіки України та її регіонів. Попри це недостатній рівень розвитку сфери послуг часто визначають як суттєвий елемент «невідповідності» галузевої структури української економіки умовам інтеграції в європейський простір [1, с. 25–26].

Враховуючи значущість розвитку сфери послуг для економіки України та її регіонів, в зачаткуванні і здійсненні економічних реформ, процесів економічної інтеграції до Європейського Союзу, дослідження факторів і сутнісного змісту цього розвитку заслуговує особливої уваги. Будь-який розвиток, в тому числі розвиток ринків послуг, виражається потрійно: як зростання, як зміна якості та як структурна трансформація. Актуальними є всі три спектри діагностики проблеми, однак дослідження структурних змін на цих ринках, виявлення їх відповідності світовим і європейським тенденціям, діагностика факторів і бар'єрів структурного реформування стає визначальним вектором, який синтезує увесь спектр викликів, чинників і наслідків цього розвитку.

Проблема функціонування ринків послуг, принаймні у контексті їх загальної характеристики, розкривається у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема таких, як: Е. Аткинсон, Г. Беквіт, Дж. Боддеков, А. Деадорф, І. Дюмулен, Р. Заблоцька, В. Куценко, Р. Мердик, С. Осика, В. Плотницький, Р. Рассел, Є. Савельєв, Дж. Стінгліц, А. Філіпенко, І. Школа та ін. Предметом дослідження стали проблеми природи послуг і їх місця серед категорій економічної теорії, характеристики сфери послуг у системі національної економіки, поняття ринків послуг, торгівлі послугами, функціону-

вання міжнародного ринку послуг та його окремих складових. Попри це оцінки сучасних тенденцій розвитку національного та регіональних ринків послуг України крізь призму їх структурної трансформації в контексті світового і європейського вимірів не знайшли достатнього розгляду, що визначило мету та завдання запропонованої читачу наукової праці.

Методологічна база дослідження

Окреслюючи методологічну базу дослідження, висунуто гіпотезу, що її правильний вибір дозволить створити належну науково-інформаційну базу щодо аналізу явища в статистиці і динаміці, об'єктивізації управлінських рішень у галузі структурної політики в сфері послуг. Водночас до уваги були взяті такі постулати:

По-перше, поняття «сфера послуг» і «ринки послуг» не є ідентичними, тому для структурного аналізу важливо не допустити їхнього сплутування, що часто роблять дослідники цієї проблеми. Національний ринок послуг слід розглядати: а) як сферу, що об'єднує різні підприємства та галузі; б) як середовище взаємодії виробників і споживачів послуг у процесі досягнення поставлених цілей, в якому формуються складні причинно-наслідкові зв'язки між попитом і пропозицією, доходами, цінами і обсягами послуг; в) як складну динамічну систему, що знаходиться під впливом різних зовнішніх і внутрішніх факторів, вразливу до кризових явищ. Регіональні ринки послуг слід розглядати як: а) складні просторові соціально-економічні системи, які можна структурувати за секторами, видами економічної діяльності, галузями тощо; б) як ієрархічно організовані просторові системи, що об'єднують локальні ринки; в) як елементи систем регіональних ринків, що взаємодіють з іншими ринками – ринками засобів виробництва, ринками праці, споживчими ринками.

По-друге, традиційні концепції функціонування ринків послуг припускають рівноважний циклічний розвиток. У цьому контексті на увагу заслуговують такі: а) класична концепція, яка характеризує ринок як механізм, при якому споживачі й виробники послуг діють згідно з ціновими сигналами, народженими попитом і пропозицією; б) маркетингова, що визначає ринок як сукупність існуючих і потенційних покупців послуг; в) інституційна, яка представляє ринок як базу контрактів, що укладаються і розвиваються, виконання яких забезпечується відповідними інституціями й агентами ринку; г) еволюційна, яка розглядає ринок послуг, де кожен його суб'єкт цілеспрямовано розвивається і змінюється для того, щоб якнайшвидше пристосуватися до ринку [2, с. 265–266].

Обмеження обсягів статті не дозволяє детально вивчити проблеми з позицій кожної з цих концепцій. Однак, враховуючи недосконалість конкурен-

ції, «провали ринку», складність процесів формування і розвитку національного та регіональних ринків, до уваги були взяті окремі положення всіх перерахованих концепцій. Водночас врахований досвід емпіричних досліджень про підйоми і спади в розвитку галузей економіки в різних країнах («структурні зміни»), здійснених Саймоном Кузнецом, Артуром Бернсом [3], Рашмі Бангою [4].

По-третє, в основі структурування національного і регіональних ринків послуг лежить класифікація видів послуг. В економічній літературі нема єдиної думки щодо цього: а) «секторальна структура» економіки (за моделлю Фішера–Кларка) характеризує економіку як сукупність трьох секторів – первинного (діяльність, пов'язана з одержанням первинних ресурсів), вторинного (галузі обробної промисловості), третинного (сфера послуг) [5]. За секторальною структурою сферу послуг поділяють на інфраструктурний, розподільчо-обмінний та соціально-управлінський сектори [6]; б) виробничо-технологічний підхід виходить з принципу виробничо-технічної та технологічної спільності сервісних галузей як певного вертикального структурного утворення; в) функціонально-спеціалізований підхід реалізує профільну спрямованість сервісних галузей – обслуговування виробництва, суспільства, домогосподарств, особистості [7]; г) підхід за приналежністю до матеріального виробництва передбачає поділ на виробництво матеріальних послуг, виробництво нематеріальних послуг; д) підхід, залежно від сфери споживання, виокремлює виробниче споживання, особисте споживання [8]; е) підхід, що ґрунтується на природі послуги як предметі міжнародної торгівлі (ГАТС СОТ); ж) класифікація послуг за критерієм здатності до надання шляхом комерційної присутності (FATS) [11].

Українська статистика розрізняє послуги, призначені для виробничого споживання галузями сфери виробництва матеріальних благ і послуг, та послуги для кінцевого споживання домашніми господарствами. Фіксуються ринкові послуги, під якими в міжнародній статистичній практиці відповідно до рекомендацій ООН розуміють послуги, призначені для реалізації або реалізовані за економічно значущими цінами.

Окремо розглядаються витрати на кінцеве споживання державних установ та організацій, що забезпечують індивідуальні потреби суспільства загалом, а також некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства. Означені групи установ та організацій надають послуги за цінами, що не мають економічного значення. Ці послуги вважаються неринковими і їх вартість оцінюється за собівартістю [9].

За видами економічної діяльності розрізняють послуги торгівлі та громадського харчування, фінансові послуги, послуги установ і організацій державного управління, нефінансові послуги (за винятком торгівлі та громадського харчування). Враховуючи особливості бізнес-циклів, галузеві статистичні спостереження організовані окремо за наведеними вище групами в частині виробництва ринкових послуг. Особливі підходи використовуються також для

оцінки обсягів реалізованих неринкових послуг. Окрім групування відповідно до відмінностей виробничих процесів, підприємства сфери послуг як резидентні інституційні одиниці мають відмінності щодо групування відповідно до своїх функцій за інституційними секторами економіки. З урахуванням зазначених особливостей загальну характеристику результатів діяльності підприємств сфери послуг висвітлює система національних рахунків.

Для позиціонування України на міжнародному ринку послуг виокремлюють: послуги електро-, газо- і водопостачання; будівельні, торгові, готельні та ресторани, фінансові, ділові, освітні, медичні послуги; транспортні, збутові та послуги зв'язку; послуги державного управління; суспільні та особисті послуги.

Існуючі обмеження щодо інформації в українських статистичних дослідженнях дозволяють обрати лише такі зрізи аналізу структури національного та регіональних ринків послуг:

а) за фактором пропозиції – галузева структура за видами економічної діяльності (послуги торгівлі і громадського харчування, фінансові послуги, нефінансові послуги, послуги установ та організацій державного управління); інституційна структура за складом інституцій-виробників послуг (послуги виробників, для яких їх надання є основним видом діяльності, і послуги виробників, для яких це не є основним видом діяльності); секторальна структура;

б) за фактором попиту – виробниче споживання і особисте споживання; за структурою витрат домогосподарств.

Основними індикаторами структурного аналізу за фактором пропозиції в цьому дослідженні обрано: кількість зареєстрованих підприємств – юридичних осіб, основним видом діяльності яких є надання нефінансових послуг; обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери нефінансових послуг; частка зайнятих у сфері послуг за видами економічної діяльності; обсяги реалізованих послуг підприємствами сфери послуг за видами економічної діяльності; обсяги реалізованих послуг підприємствами різним споживачам з основного та другорядного видів діяльності.

Індикаторами структурного аналізу за фактором попиту обрано: розподіл обсягу реалізованих послуг за категоріями споживачів; обсяг реалізованих послуг підприємствами з бюджетною формою фінансування в частині реалізації послуг за ринковими цінами; витрати домогосподарств на послуги та ін. До уваги також взято необхідність врахування публічних послуг.

Оцінка структурних змін у динаміці зроблена на основі індексного методу та розрахунку коефіцієнтів структурних зрушень. Ідентифікацію факторів впливу на структурні зміни на ринках послуг здійснено на основі бенчмаркінгу і компаративного аналізу.

Аналіз структури національного та регіональних ринків послуг

Головним учасником відносин, який визначає рівень розвитку національного та регіональних ринків послуг, є споживач. Основними споживачами ринкових послуг є домогосподарства, підприємства (установи), інші категорії споживачів.

Аналіз, здійснений за даними статистичного спостереження, проведеного Державною службою статистики (табл. 1), свідчить, що у 2014 р. на національному ринку послуг було реалізовано різним споживачам послуг на суму 360,6 млрд. грн., з них населенню – на 78,8 млрд. грн. [9, с. 13]. На частку домогосподарств припадає 21,9% обсягу реалізованих послуг за категоріями споживачів. Стандарт споживання ринкових послуг населенням країни, який представляє його споживчий кошик, відтворюється за рахунок доходів домогосподарств, у результаті чого на національному і регіональних ринках забезпечується рівновага між попитом і пропозицією. Таблиця 1 ілюструє суттєві відмінності між регіонами країни в структурі споживання послуг за цим індикатором, що адекватно відображають відмінності в платоспроможному попиті і грошових доходах населення. В результаті шокового варіанта економічних реформ і військових дій на сході України в країні загалом і в регіонах впав життєвий рівень населення, знизилась частка послуг для громадян. Особливо це стосується Донецької (7,5%) і Луганської (10,3%) областей. За таких умов зріс обсяг відкладеного попиту і обсяг послуг, що надаються для домогосподарств у порядку самообслуговування. На обсяг послуг, реалізованих підприємствам, організаціям та установам, припадало 65,7% загального обсягу реалізації послуг в Україні.

З боку пропозиції надання послуг різним категоріям господарств у 2014 р. забезпечувало 56023 підприємств-юридичних осіб, основним видом діяльності яких є надання послуг, з них за регіонами: Вінницька область – 1258 од., Волинська – 1294, Дніпропетровська – 5179, Донецька – 2251, Житомирська – 1172, Закарпатська – 1297, Івано-Франківська – 1499, Київська – 2770, Кіровоградська – 935, Луганська – 649, Львівська – 4411, Миколаївська – 1874, Одеська – 5051, Полтавська – 1571, Рівненська – 1304, Сумська – 1230, Тернопільська – 1008, Харківська – 4667, Херсонська – 1576, Хмельницька – 1467, Черкаська – 1164, Чернівецька – 792, Чернігівська – 998, м. Київ – 7477 [9, с. 11].

В регіонах військових дій, а також у сільській місцевості відбулась руйнація підприємств-виробників послуг. Гострою є проблема матеріально-технічної бази і неможливість впроваджувати сучасні технології обслуговування. Для регіональних ринків послуг України в частині пропозиції характерними є: малий розмір господарської діяльності підприємств сфери послуг; незначна

частка підприємств сфери послуг, що здійснювали інновації; відсутність стимулів довгострокових накопичень підприємств за діючої системи оподаткування; відставання можливостей сфери послуг від потреб виробництва.

Таблиця 1

**Обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери послуг України
 різним споживачам, %, 2014 р.**

Регіон /область	Розподіл обсягу реалізованих послуг за категоріями споживачів (у % до загального обсягу)*		
	Населенню	Підприємствам (установам)	Іншим категоріям споживачів
Україна	21,9	65,7	8,0
Вінницька	23,6	64,5	2,0
Волинська	22,8	66,1	2,1
Дніпропетровська	19,2	69,7	5,1
Донецька	7,5	51,0	31,3
Житомирська	33,4	49,0	3,8
Закарпатська	24,7	57,7	5,8
Запорізька	26,1	66,8	2,0
Івано-Франківська	24,3	62,2	1,8
Київська*	15,3	76,3	2,0
Кіровоградська	11,9	81,4	2,1
Луганська	10,3	46,6	0,9
Львівська	19,7	69,4	6,9
Миколаївська	11,7	78,5	6,8
Одеська	11,7	83,7	3,4
Полтавська	20,4	62,3	4,1
Рівненська	20,9	55,6	12,1
Сумська	26,7	54,4	2,2
Тернопільська	21,0	64,0	2,5
Харківська	26,1	63,2	2,6
Херсонська	22,5	67,2	3,4
Хмельницька	24,8	53,8	6,5
Черкаська	22,9	57,1	7,3
Чернівецька	33,8	42,1	8,1
Чернігівська	27,4	52,2	1,9
м. Київ	30,8	66,5	1,8

Джерело: наведено за [9].

Примітка. * Не включені обсяги підприємств «Аеросвіт», «Украерорух», аеропорт «Бориспіль».

Аналіз структури національного та регіональних ринків послуг за видами економічної діяльності (табл. 2) свідчить, що в структурі сфери нефінансових послуг у 2014 р. домінуюче місце займали послуги транспорту (22,6%), на другому місці були послуги інформації та телекомунікацій (20,1%), на третьому місці у загальному обсязі послуг – послуги професійної, наукової та технічної діяльності (10,8%). Характерною особливістю пропозиції є надання більшої половини послуг підприємствами трьох регіонів: м. Києва, Одеської та Дніпропетровської областей.

Структура національного і регіональних ринків послуг за видами економічної діяльності виражає сучасні ознаки модернізації економіки, зокрема розвитку послуг інформації та телекомунікацій (мобільного зв'язку, кабельного та цифрового телебачення, Інтернету), послуг професійної, наукової та технічної діяльності (рекламної діяльності, дослідження кон'юнктури ринку, діяльності у сфері архітектури та інжинірингу, які в сукупності склали 66,7% загального обсягу послуг цього виду економічної діяльності).

В розрізі регіонів найбільша концентрація надання послуг інформації мала місце в м. Києві (37249420,3 тис. грн.), Дніпропетровській (3975513,3 тис. грн.), Харківській (4404266,5 тис. грн.), Львівській (3537301,7 тис. грн.) та Донецькій області (3649274,1 тис. грн.). Зазначені регіони характеризуються концентрацією інтелектуального потенціалу, що обумовлює як попит, так і пропозицію цих видів послуг, розвиненістю відповідних мереж для надання таких видів послуг. Лідерами в обсягах надання послуг професійної, наукової та технічної діяльності в 2014 р. стали Дніпропетровська (3872265,4 тис. грн.), Львівська (1136977,8 тис. грн.), Донецька область (1300911,7 тис. грн.) і м. Київ (23027727,9 тис. грн.), що пояснюється наявністю тут великої кількості університетів, науково-дослідних установ, технологічних парків.

Надання послуг освіти сконцентровано в м. Києві (947540,2 тис. грн.), Львівській (185403,1 тис. грн.) та Дніпропетровській області (150943 тис. грн.), а послуг у сфері адміністративної діяльності та допоміжного обслуговування – у Дніпропетровській області (2285655,1 тис. грн.), м. Києві (10240626,9 тис. грн.), Львівській (1400804,3 тис. грн.) та Донецькій області (2126245,0 тис. грн.).

З точки зору пропозиції частку послуг можна ранжувати в такому порядку: операції з нерухомим майном (9,2%), послуги діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (6,6%), тимчасового розміщення та організації харчування (5,0%), послуги у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (4,4%), послуги у сфері охорони здоров'я та надання медичної допомоги (2,1%).

Таблиця 2

Структура національного та регіональних ринків послуг України
 за видами економічної діяльності, %, 2014 р.

Регіони	Види економічної діяльності										
	Транспорт, складське господарство, зв'язок	Тимчасове розміщення та громадське харчування	Інформація та телекомунікації	Операції з нерухомістю	Професійна, наукова та технічна діяльність	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Освіта	Охорона здоров'я	Мистецтво	Інші	Всього
Вінницька	44,7	2,9	27,5	4,9	5,5	5,4	2,8	5,7	0,2	0,4	100
Волинська	44,3	2,6	18,2	20,8	4,7	5,7	1,1	1,9	0,2	0,5	100
Дніпропетровська	34,0	5,6	15,4	17,2	15,0	8,9	0,6	1,8	0,6	0,9	100
Донецька	17,4	33,5	18,4	11,3	6,5	10,7	0,2	0,9	0,9	0,2	100
Житомирська	30,0	3,4	34,6	11,4	4,6	9,4	1,5	3,4	1,1	0,6	100
Закарпатська	45,4	3,3	20,8	7,7	2,8	3,7	2,1	10,0	0,4	3,8	100
Запорізька	36,0	6,2	17,4	9,7	13,8	8,6	1,5	5,6	0,5	0,7	100
Івано-Франківська	43,6	4,3	20,4	6,0	5,6	15,3	1,5	2,4	0,3	0,6	100
Київська*	44,7	4,8	18,4	14,1	7,3	7,0	0,8	2,1	0,3	0,5	100
Кіровоградська	77,3	0,7	9,9	3,2	3,2	4,3	0,5	0,5	0,1	0,3	100
Луганська	15,3	0,8	52,2	3,0	22,8	4,0	0,2	1,0	0,1	0,6	100
Львівська	40,6	5,4	18,2	16,0	5,9	7,2	1,0	4,8	0,5	0,4	100
Миколаївська	72,3	2,5	10,1	3,7	4,7	4,3	0,8	1,0	0,4	0,2	100
Одеська	68,4	2,2	8,8	7,9	6,3	3,6	0,5	1,6	0,2	0,5	100
Полтавська	36,1	3,6	22,9	7,3	9,5	10,8	3,7	5,3	0,2	0,6	100
Рівненська	51,2	2,7	19,7	8,1	3,8	4,4	2,7	2,5	4,1	0,8	100
Сумська	42,4	2,9	27,1	7,0	7,7	9,1	0,8	2,0	0,2	0,8	100
Тернопільська	51,6	1,8	24,4	7,9	4,0	5,5	1,4	2,6	0,2	0,6	100
Харківська	19,6	3,8	27,9	17,7	16,2	9,4	0,9	2,3	1,4	0,8	100
Херсонська	50,0	6,0	16,1	11,8	3,4	6,8	1,2	3,7	0,3	0,7	100
Хмельницька	38,1	2,1	26,8	10,5	5,2	8,3	2,5	3,7	2,1	0,1	100
Черкаська	51,4	2,3	24,3	8,5	3,2	6,7	1,1	1,7	0,1	0,7	100
Чернівецька	29,8	5,6	30,7	13,6	5,1	6,2	3,0	3,4	0,5	2,1	100
Чернігівська	37,5	4,1	38,6	5,8	4,3	5,1	2,2	0,7	0,4	1,3	100
м. Київ	22,6	3,2	27,9	8,7	17,2	7,7	0,7	1,6	9,8	0,6	100
Україна, %	39,5	4,9	20,6	9,6	11,1	6,9	0,8	2,0	4,0	0,6	100
Україна, тис. грн.	142579353,1	17841836,9	74271843,3	34725905,2	39941268,2	24745845,4	2971156,6	7319020,3	14306861,9	1858793,7	36056188,6

Джерело: розраховано авторами за даними [9, с. 11].

В контексті задоволення потреб споживачів попитом, крім послуг транспорту та телекомунікацій, користувалися попитом послуги у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (17,0%), у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (9,1%), організації харчування (8,8%), з охорони здоров'я (6,1%), освіти (3,3%), з проведення операцій з нерухомим майном (2,9%), готелів і подібних засобів тимчасового розміщення (2,7%) [9, с. 6].

Недостатній платоспроможний попит населення, викликаний падінням рівня життя, грошових доходів населення (через вилучення на користь державного бюджету), підвищенням цін (тарифів) на них (порівняно з 2013 р. роздрібні ціни та тарифи на послуги у 2014 р. зросли на 8,8% [8, с. 63]), обумовив проблему незбалансованості потенційного попиту на послуги як у країні загалом, так і в регіонах. Частково це компенсується через діяльність підприємств нефінансових послуг, які переважно фінансувалися з бюджету, але частково надавали послуги за ринковими цінами. За даними статистичного спостереження, у 2014 р. кількість таких підприємств становила 11,2 тис. одиниць, а обсяг послуг, реалізованих ними, – 11,7 млрд. грн. Структурно тут домінують послуги освіти (70,8% обсягу послуг, реалізованого цими підприємствами), професійної, наукової та технічної діяльності (10,0%) й охорони здоров'я (8,2%) [9, с. 6].

Обсяг реалізованих послуг (за ринковими цінами) підприємствами з бюджетною формою фінансування ведення господарської діяльності різним споживачам загалом в Україні склав у 2014 р. 11711828,3 тис. грн., з них населенню надавалось 80,9%, підприємствам (установам) – 17,8%, іншим категоріям споживачів – 1,3% [9, с. 77]. Порівняльний аналіз засвідчує передачу частини традиційно «безоплатних» (публічних) послуг з фінансування із державного та місцевих бюджетів на фінансування з доходів домогосподарств, поширення принципу «прямої сплати» за послуги. Натомість частина реалізованих послуг (за ринковими цінами) бюджетними установами для підприємств, установ є незначною (17,8%). Виробниками послуг (за ринковими цінами) для підприємств, установ в основному виступають бізнесові структури (представники великого, середнього і малого бізнесу).

Для національного та регіональних ринків послуг України характерне все більше включення в глобальні ринки послуг. За більшістю видів економічної діяльності має місце реалізація послуг нерезидентам України. Загалом по країні обсяг реалізованих послуг нерезидентам склав у 2014 р. 13,4% від загального обсягу реалізованих послуг. Лідерами тут виступають прикордонні Закарпатська (14,3%) і Луганська (18,6%) області, припортові Одеська і Миколаївська (14,7%) області та м. Київ (17,8%). Найбільша активність тут спостерігається у сфері інформації та телекомунікацій, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, професійної та технічної діяльності. Зокрема, у Донецькій області діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічних випробувань та досліджень, діяльність хед-офісів, консультування з питань керування для

нерезидентів склали 41,8% від загального обсягу реалізації цих послуг, а наукові дослідження та розробки – 31,5%. Наукові дослідження і розробки для нерезидентів у Запорізькій області склали 49,3% загального обсягу цих послуг, наданих підприємствами регіону. В Луганській області висока частка послуг для нерезидентів мала місце в комп'ютерному програмуванні та наданні інших інформаційних послуг (44,0%), в наукових дослідженнях і розробках (76,6%). Значну частку послуг для нерезидентів у галузі комп'ютерного програмування та надання інформаційних послуг надають у Львівській обл. (80,2%), Одеській (43,7%), Тернопільській (54,1%), Харківській (73,0%), Чернівецькій (65,7%) і Чернігівській (50,3%) областях та у м. Києві (53,5%). Зазначене вимагає врахування тенденцій трансформації глобального, міжнародного та європейського ринків послуг.

Емпіричні оцінки трансформаційних процесів на регіональних ринках послуг: тенденції та чинники

Національний та регіональні ринки послуг як відкриті структуровані системи в своїй динаміці піддаються структурній трансформації. Під «структурною трансформацією» регіональних ринків послуг ми розуміємо зміну їх структури під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, що обумовлюють поведінку суб'єктів ринків.

В першу чергу, необхідно врахувати глобальні тенденції на ринках послуг, до яких слід віднести: транснаціоналізацію світового ринку послуг, завдяки якій: зростає частка надання послуг шляхом комерційної присутності; посилення взаємозв'язку між сферою послуг і всіма іншими видами економічної діяльності, що формує особливості економічного зростання сучасної економічної системи, визначаючи вектори розвитку світового господарства загалом [10]; диференціація попиту на послуги, яка відбувається під впливом глобалізації як передумова диверсифікованості сервісних підприємств; формування міжфірмових відносин; зростання масштабності і складності виробництва, посилення диверсифікації кінцевого етапу виробничого процесу і сегментації ринку, зростання послуг, що обслуговують матеріальне виробництво і забезпечують конкурентні переваги [6]; зростання взаємозалежності між ринками товарів і послуг; прискорене зростання ІСТ-послуг, тобто послуг, що надаються за допомогою інформаційних і комп'ютерних технологій у цифровому вигляді; зростання частки промислових підприємств, компаній та ТНК на міжнародному, національних та регіональних ринках завдяки диверсифікації діяльності у напрямку сфери послуг [11, с. 76]; виокремлення основних

галузових кластерів (фінансових та пов'язаних з ними послуг; туризму та по-дорожжя; інформаційних послуг; професійних, зокрема консалтингових, рекламних, маркетингових послуг тощо); виконання послуг за угодами аутсорсингу; поширення транснаціоналізації міжнародного ринку послуг за рахунок неакціонерних форм діяльності ТНК [11, с. 83]; перетікання працюючих зі сфери виробництва у сферу послуг.

На структурну трансформацію національного та регіональних ринків послуг України впливають такі фактори, як:

1) розвиток євроінтеграційних процесів, що вимагає формування функціональної моделі позиціонування України та її регіонів на ринках послуг, в першу чергу прикордонних з ЄС територій, визначення пріоритетів структурного реформування національного і регіональних ринків послуг з врахуванням конкурентних переваг;

2) приєднання до СОТ та участь України у Генеральній угоді з торгівлі послугами (ГАТС СОТ), що вимагає удосконалення інституційного забезпечення як участі України у процесах транснаціоналізації міжнародного ринку послуг, так і процесів регіональних ринків послуг. В першу чергу, це стосується зростання вимог до провайдерів послуг систем стандартизації та сертифікації. Попри те, що більшість стандартів гармонізована з міжнародними стандартами якості ISO 9001, прийняття значної кількості стандартів, пов'язаних з послугами, необхідним для вітчизняних провайдерів є проходження сертифікації за міжнародними стандартами ISO 9001, СММ та СРЗМ, що особливо важливо для галузі комп'ютерних послуг та аутсорсингу;

3) децентралізація, яка відповідає європейським тенденціям регіонального розвитку. Політика децентралізації, відображаючи модель субнаціонального уряду, яку в Україні від 1990 р. просувають ЄС та Рада Європи, і модель реорганізації місцевих та регіональних урядів Польщі у період до вступу в ЄС, реально здійснюється шляхом добровільної консолідації «базових» територіальних громад (сіл, селищ) у громади із застосуванням фінансових стимулів для охочих об'єднатися, зменшення кількості адміністративних районів з переходом до самоврядування, зорієнтоване на дотримання принципу субсидіарності в організації надання послуг. В країнах Європи і, зокрема, у Польщі децентралізація відбувалася на фоні динамічних змін інфраструктури, розбудови транспортних мереж, використання коштів структурних фондів, що при укрупненні територіальних громад (общин, гмін) не викликало зниження доступності послуг. В Україні децентралізація містить загрози і ризики, пов'язані з низькою якістю, а в багатьох випадках руйнацією фізичної та інституційної інфраструктури, що може при слабкості місцевих бюджетів призвести до занепаду базових інфраструктурних послуг поза межами великих міст. З формуванням укрупнених територіальних громад надання послуг у більшій мірі концентруватиметься на муніципальних утвореннях, що може призвести, по-перше, до суттєвих відмінностей у кількості і якості послуг, що надаються різним категоріям споживачів, по-друге, появи

ситуативних загроз, пов'язаних з реструктуризацією інституційного середовища.

Принцип субсидіарності при наданні послуг в європейських країнах забезпечується активним підприємництвом у сфері послуг, розвитком різного роду публічних партнерств, фінансовою самодостатністю органів місцевого самоврядування, розвинутими технологіями муніципального менеджменту, використанням гнучкого механізму оплати за послуги як інструментарію ефективного використання фінансових ресурсів муніципального утворення.

Діагностика вихідних позицій України засвідчує, що стан органів місцевої влади і стан економіки регіонів і окремих територіальних громад є незадовільним. Значна частина суб'єктів місцевого самоврядування стикається з проблемою нестачі фінансових, матеріальних та інфраструктурних ресурсів для надання як ринкових, так публічних послуг. Оскільки чинне законодавство не передбачає залежність функцій територіальних громад від їх розмірів, то для менших громад при вирішенні проблеми завжди постає дилема: зменшити кількість публічних послуг чи збільшити місцеві податки і збори для забезпечення їх надання. З огляду на досвід європейських країн можливі такі варіанти вирішення проблеми: а) встановлення ефективного мінімального розміру територіальної громади для кожного виду послуг; б) утворення асоціацій громад для вирішення проблеми; в) застосування практики користування послугами сусідньої територіальної громади на платній основі; г) делегування надання частини публічних послуг на районний або обласний рівень; д) надання субсидій громаді на ці цілі.

Надання послуг водопостачання і водовідведення, послуг із забезпечення належного санітарного стану прибудинкових територій, послуг зі збору і утилізації відходів, електропостачання з досвіду європейських країн може фінансуватися з: а) бюджету; б) сплати споживачами зборів, які забезпечують рентабельне функціонування відповідних систем; в) оплати тарифів на послуги; г) укладання угоди зі спеціалізованим підприємством, обраним на конкурсних засадах (зокрема, на засадах франчайзингу) [12]. Територіальна громада в Україні, як це є в європейських країнах, має отримати право на самостійний вибір цих варіантів. Іншими словами, Україна, формуючи європейську модель національного, регіональних і локальних ринків послуг, повинна створити умови, коли держава (територіальна громада) виступає на ньому ефективним капіталістом, гнучко використовує різні джерела фінансування, послуг;

4) структурні реформи як національного, так і регіонального господарства, обумовлені народногосподарською кон'юнктурою і тенденціями розвитку територій. Тут можна виокремити чотири групи чинників, які породжують структурні трансформації на ринках послуг як з позиції попиту, так і з позиції пропозиції. В першу чергу, це так звані «товарні» чинники, пов'язані зі змінами доходів домогосподарств і, відповідно, зміною характеру їх споживчих витрат. Так, зокрема, зниження реальних доходів громадян у регіонах в 2013–

2015 рр. обумовлює недоступність для більшості з них технічно складних товарів довгострокового користування, що провокує скорочення обсягу виробництва і реалізації послуг з ремонту та технічного обслуговування таких товарів. Причинно-наслідкові зв'язки в системі «доходи – товари – послуги» за умов економічного спаду і зниження рівня життя населення зумовляють зниження темпів розвитку високовартісних видів послуг, загальмують процес створення високопрофесійних підприємств з іноземним капіталом, знизять попит на виготовлення високоякісних предметів споживання за індивідуальними замовленнями, що вимагає ретельної роботи із сегментації ринків за рівнем доходів населення.

Виробничі чинники пов'язані із: а) створенням високопрофесійних підприємств сфери послуг, в т. ч. з іноземним капіталом; б) зростанням підприємницької активності в регіонах, що супроводжується зростанням частки послуг, що надаються підприємствам, частки надання послуг виробничого та ділового характеру, зокрема оренди машин та устаткування, дослідження кон'юнктури ринку, консультування з питань комерційної діяльності та управління, діяльності у сфері інжинірингу, геології та геодезії, технічних випробувань та досліджень, рекламної діяльності, підбору та забезпечення персоналом. Таким чином, тенденції, характерні трансформації ринків послуг європейських країн, чітко окреслились в Україні. Вплив виробничого характеру проявляється також в тому, що підприємства будь-яких видів економічної діяльності з метою зміцнення своїх конкурентних позицій здійснюють диверсифікацію своєї діяльності шляхом надання сервісу, послуг у процесі збуту, реалізації і післяпродажного супроводу, що характерне для практики європейських країн і трактується як одна з основних ознак сервісизації економіки.

Інституційні чинники пов'язані зі зміною структури сфери послуг регіонів через роздержавлення і приватизацію, реструктуризацію власності та з розвитком малого бізнесу, появою на національному і регіональних ринках іноземних конкурентів.

Аналіз структурної трансформації економіки України за секторальним підходом підтвердив тенденцію до зростання частки валової доданої вартості (ВДВ), створеної у сфері послуг, у валовій доданій вартості країни. Розрахунки, проведені на основі національних рахунків за період 2005–2011 рр.¹, свідчать, що частка ВДВ, створеної у сфері послуг, загалом по Україні зросла з 55,4% до 61,6%, що відповідає європейським тенденціям і підтверджує одну з ознак сервісизації економіки. Аналіз, проведений у розрізі регіонів (табл. 3), показав, що найбільш суттєві зрушення в користь сервісизації економіки, формування постіндустріального суспільства мали місце у Львівській (+10,8%), Івано-Франківській (+9,6%), Одеській (+9,2%), Сумській (+15,5%), Чернігівській області (+14,7%). Вищий від середнього по Україні показник бу-

¹ Обмеженість 2011 р. обумовлена відсутністю інформації у статистичній базі за 2012–2014 рр.

ло досягнуто у АР Крим, Закарпатській, Київській, Львівській, Одеській, Тернопільській, Харківській і Чернівецькій областях, м. Київ та м. Севастополь. Натомість, Дніпропетровська, Донецька, Луганська області у 2011 р. залишались регіонами з консервацією старих технологічних укладів, відсутністю суттєвих поступів до сервісизації економіки.

Таблиця 3

Частка ВДВ, створеної у сфері послуг, у ВДВ України та її регіонів,
 %, 2005 та 2011 рр.

Регіон	2005	2011	Регіон	2005	2011
Україна	55,4	61,6	Миколаївська	51,9	57,9
АР Крим	63,4	68,6	Одеська	67,2	76,4
Вінницька	47,3	55,0	Полтавська	37,0	39,8
Волинська	58,8	58,7	Рівненська	48,0	52,3
Дніпропетровська	41,1	44,8	Сумська	37,9	53,4
Донецька	40,1	47,8	Тернопільська	54,8	61,7
Житомирська	51,9	54,3	Харківська	59,6	67,2
Закарпатська	58,7	64,7	Херсонська	52,3	55,5
Запорізька	40,4	52,3	Хмельницька	51,1	56,8
Івано-Франківська	43,5	53,1	Черкаська	47,1	52,1
Київська	49,2	64,7	Чернівецька	57,4	63,1
Кіровоградська	49,1	51,5	Чернігівська	40,3	55,0
Луганська	37,2	41,6	м. Київ	85,6	91,0
Львівська	58,0	68,8	м. Севастополь	78,1	80,0

Джерело: розраховано авторами за даними «Статистичного збірника «Регіони України» (2013 р.) [12, с. 16, 20–24].

Вплив національного та регіональних ринків послуг на формування внутрішнього продукту країни і валового регіонального продукту регіону можна проілюструвати табл. 4.

Частка обсягу реалізованих послуг у ВВП країни у 2013 р. склала 22,6%, в той час як у ВРП таких регіонів, як Полтавська, Івано-Франківська і Луганська область. лише 7,4%, 8,5% і 8,9% відповідно.

Таблиця 4

Зміна частки обсягу реалізованих послуг у ВВП України і ВРП регіонів у 2008–2013 рр., %

Регіони (області)	2008			2010			2013			Регіони (області)	2008			2010			2013		
	Частка обсягу реаліз.	Частка обсягу реаліз.	Δ	Частка обсягу реаліз.	Частка обсягу реаліз.	Δ	Частка обсягу реаліз.	Частка обсягу реаліз.	Δ		Частка обсягу реаліз.	Частка обсягу реаліз.	Δ	Частка обсягу реаліз.	Частка обсягу реаліз.	Δ			
Україна	21,5	23,8	+2,3	22,6	22,6	-1,2	Миколаївська	18,8	25,2	+6,4	24,4	-0,8							
Вінницька	12,7	17,0	+4,3	14,4	14,4	-2,6	Одеська	41,3	41,2	-0,1	40,9	-0,3							
Волинська	15,7	14,6	-1,1	13,7	13,7	-0,9	Полтавська	9,3	6,8	-2,5	7,4	+0,6							
Дніпропетровська	10,6	11,9	+1,3	12,8	12,8	+0,9	Рівненська	15,4	16,2	+0,8	13,6	-2,6							
Донецька	12,9	12,2	-0,7	12,5	12,5	+0,3	Сумська	12,0	9,8	-2,2	10,0	+0,2							
Житомирська	10,1	12,8	+2,7	11,7	11,7	-1,1	Тернопільська	11,4	11,2	-0,2	11,3	+0,1							
Закарпатська	15,7	14,9	-0,8	13,0	13,0	-1,9	Харківська	16,0	15,2	-0,8	16,3	+1,1							
Запорізька	10,2	11,7	+1,5	11,5	11,5	-0,2	Херсонська	19,6	11,2	-8,4	17,2	+6,0							
Івано-Франківська	11,8	11,4	-0,4	8,5	8,5	-2,9	Хмельницька	9,5	9,7	+0,2	9,0	-0,7							
Київська	17,4	17,5	+0,1	13,4	13,4	-4,1	Черкаська	11,5	14,7	+3,2	15,5	+0,8							
Кіровоградська	19,8	18,3	-1,5	17,0	17,0	-1,3	Чернівецька	13,7	12,8	-0,9	12,0	-0,8							
Луганська	9,7	7,9	-1,8	8,9	8,9	+1,0	Чернігівська	10,9	13,9	+3,0	12,2	-1,7							
Львівська	28,2	27,3	-0,9	23,5	23,5	-3,8	м. Київ	36,2	46,4	+10,2	42,7	-3,7							

Джерело: розраховано авторами за даними «Статистичного збірника «Регіони України» (2009, 2010, 2012, 2014 рр.) [17].

Враховуючи, що в наведених розрахунках до уваги взято лише ринкові послуги, можна зробити висновок, що починаючи з 2010 р. спостерігається тенденція до зниження активності на національному і регіональних ринках послуг як з боку попиту, так і з боку пропозиції, що відображає реальні тенденції в розвитку України та її регіонів у період загострення політичної ситуації і розвитку кризових явищ. Довідково, за даними ЦРУ, частка сфери послуг у світовому ВВП в 2012 р. склала 63,4%, а зайнятість у сфері послуг – 42% [15].

Найбільш повно структурні трансформаційні процеси на регіональних ринках послуг ілюструє зміна частки послуг за видами економічної діяльності. Для оцінки структурних зрушень на регіональних ринках послуг у процесі дослідження розраховані відносні показники структурних зрушень, які відображають динаміку видової структури реалізації послуг населенню та визна-

чаються як відношення маси структурного зрушення за видом послуги i до базового показника за визначений період (1):

$$K_{it} = \frac{P_{it} - P_{i0}}{P_{i0}} - \frac{M_i}{P_{i0}}, \quad (1)$$

де K_{it} – коефіцієнт структурного зрушення обсягу реалізації послуг i -го виду в році t ;

P_{it} – значення показника в поточному році;

P_{i0} – значення показника в базовому періоді;

M_i – маса структурного зрушення за i -м видом послуг у досліджуваному періоді [16].

Результати розрахунку наведено в табл. 5.

Отримана інформація дозволяє засвідчити, що загалом по Україні в період 2004–2014 рр. спостерігається тенденція до різкого збільшення частки послуг з інформатизації та телекомунікацій ($K_{it} = 8,36$), що відповідає ознакам формування нових технологічних укладів і сервісизації економіки, притаманним країнам Європейського Союзу. Найбільш суттєві зрушення в збільшенні надання цих послуг мають Чернігівська ($K_{it} = 47,667$), Хмельницька ($K_{it} = 43,667$) і Луганська ($K_{it} = 43,455$) області. Найбільшу частку інформаційні та телекомунікаційні послуги в загальному обсязі реалізації послуг склали в Чернігівській (38,6%), Житомирській (34,6%) та Луганській області (58,2%). Водночас лідерами за загальним обсягом надання цих видів послуг залишаються в 2014 р. Дніпропетровська, Донецька, Львівська і Харківська області та м. Київ. У цих регіонах сформувалися потужні ІТ-кластери, зорієнтовані на розвиток програмного забезпечення та економіки знань.

Структурні зрушення у бік збільшення частки характерні для діяльності в сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (+0,5% по Україні). Найвищими коефіцієнтами зрушень за цим видом обслуговування характеризуються Івано-Франківська ($K_{it} = 1,414$), Чернівецька ($K_{it} = 3,429$) та Вінницька ($K_{it} = 2,857$) області. Активізація туристичної діяльності та військові дії на сході країни неоднозначно вплинули на структурну трансформацію у сфері тимчасового розміщення та громадського харчування. При загальному збільшенні частки цих видів послуг в Україні ($K_{it} = 1,882$) найвищий рівень структурних зрушень характерний для Київської ($K_{it} = 12,000$), Житомирської ($K_{it} = 10,333$), та Донецької ($K_{it} = 26,916$) областей, що значною мірою пов'язано з переселенням з окупованих територій.

Таблиця 5

**Коефіцієнт структурних зрушень у наданні послуг
у період 2010–2014 рр. на регіональних ринках
за видами економічної діяльності**

Регіони (області)	Види економічної діяльності									
	Транспорт, складське гост., зв'язок	Тимчасове розміщ. та пром. харч.	Інформація та телекомунікації	Операції з нерухомістю	Проф., наукова та технічна діяльн.	Діяльн. у сфері адмін. та допом. обслуг.	Освіта	Охорона здоров'я та соц. допомога	Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	Інші послуги
Вінницька	-0,405	6,250	33,375	-0,020	0,000	2,857	1,545	0,018	-0,600	-0,913
Волинська	-0,346	1,600	21,750	0,507	-0,096	1,850	-0,450	-0,095	-0,667	-0,896
Дніпропет- ровська	-0,328	4,600	4,500	0,229	-0,045	0,978	-0,600	0,059	-0,727	-0,813
Донецька	-0,634	26,916	17,400	-0,280	-0,604	1,378	-0,857	-0,591	-0,800	-0,964
Житомирська	-0,591	10,333	23,714	0,357	-0,148	2,760	-0,211	0,308	-0,633	-0,818
Закарпатська	-0,279	0,179	51,000	-0,245	-0,333	1,313	-0,050	0,010	-0,800	0,310
Запорізька	-0,261	1,296	6,909	-0,085	-0,296	2,739	-0,375	0,077	-0,722	-0,844
Івано- Франківська	-0,408	3,300	39,800	0,304	-0,371	6,650	-0,348	0,412	-0,824	-0,891
Київська	-0,309	23,000	25,286	-0,097	-0,170	1,414	-0,200	1,333	-0,700	-0,884
Кіровоградська	-0,076	1,333	11,375	-0,319	-0,590	1,389	-0,643	0,000	-0,889	-0,880
Луганська	-0,717	-0,111	46,455	-0,756	0,434	-0,024	-0,846	0,630	-0,963	-0,878
Львівська	-0,339	1,250	3,912	0,882	0,054	0,412	-0,474	-0,492	-0,583	-0,778
Миколаївська	-0,113	1,778	10,222	-0,196	-0,145	1,867	-0,385	0,000	-0,500	-0,900
Одеська	-0,141	0,833	13,667	0,243	1,100	-0,163	-0,375	-0,059	-0,750	-0,688
Полтавська	-0,232	2,600	13,313	-0,339	-0,421	1,512	-0,260	-0,243	-0,800	-0,895
Рівненська	-0,307	1,455	27,143	-0,110	-0,050	1,588	-0,156	0,471	2,154	-0,758
Сумська	-0,280	1,417	37,714	-0,320	-0,319	0,110	-0,333	0,000	-0,846	-0,837
Тернопільська	-0,189	2,000	21,182	-0,397	-0,333	0,667	-0,500	0,000	-0,900	-0,878
Харківська	-0,443	2,800	5,341	-0,111	-0,214	1,000	-0,438	0,150	-0,333	-0,906
Херсонська	-0,263	0,364	13,636	0,229	-0,105	1,345	-0,200	0,057	-0,813	-0,825
Хмельницька	-0,371	1,100	43,667	-0,211	-0,188	2,773	-0,286	-0,140	-0,417	-0,978
Черкаська	-0,342	2,833	39,500	0,349	-0,220	1,913	-0,476	0,133	-0,857	-0,811
Чернівецька	-0,530	3,308	24,583	-0,081	-0,038	3,429	0,500	1,429	-0,808	0,488
Чернігівська	-0,498	4,857	47,250	-0,227	-0,189	0,500	0,100	-0,300	-0,429	-0,667
м. Київ	-0,466	0,778	4,365	-0,040	-0,242	0,262	-0,364	0,455	0,485	-0,786
Україна	-0,320	1,882	8,364	0,011	-0,172	0,500	-0,385	-0,231	0,176	-0,813

Джерело: розраховано авторами.

Негативні тенденції в розвитку секторів виробничої діяльності обумовили зниження частки послуг транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності ($K_{it} = -0,32$). Негативним явищем є значне скорочення частки послуг освіти ($K_{it} = -0,385$), що обумовлено демографічною ситуацією, наростанням проблем працевлаштування випускників, зниженням рівня доходів населення, виїздом молоді за кордон. На високий від'ємний показник K_{it} в Донецькій ($K_{it} = -0,591$) та Луганській ($K_{it} = -0,846$) областях негативно додатково вплинув фактор військових дій у цих регіонах. Тенденція до скорочення частки послуг освіти при одночасному скороченні можливості фінансування з державного бюджету загрожує руйнації, в першу чергу, вищої школи, зниженню позицій України на світовому ринку освітніх послуг, наростанню безробіття серед висококваліфікованих працівників (кандидатів, докторів наук), підвищенню трудової міграції цієї категорії.

Аналіз динаміки споживчих витрат населення на послуги та їх порівняння з динамікою сукупних споживчих витрат засвідчили, що за період 2010–2013 рр. суттєвих зрушень в Україні та її регіонах не відбулося. Частка витрат на послуги коливається в межах 30,0–30,1%, що є нижчим за європейські показники і свідчить про відповідність типу споживання, характерному для бідних країн.

Висновки

1. Національний та регіональні ринки послуг України стають одним із визначальних факторів зміни економіки країни, знаходяться в стадії структурної трансформації, яка охоплює секторальну, видову (галузеву), територіальну та інституційну структуру.

2. Визначальними чинниками такої трансформації виступають глобальні тенденції розвитку ринків послуг, підвищення залученості України до глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, процесів децентралізації, товарні, виробничі та інституційні фактори внутрінаціонального та внутрішньорегіонального характеру, які впливають на попит і пропозицію на ринках послуг.

3. Аналіз структурних зрушень на національному і регіональних ринках послуг підтверджує тенденції до сервісизації економіки України та її регіонів, характерної для європейських країн, що проявляється у: а) збільшенні частки видів економічної діяльності сфери послуг у ВВП України та ВВП її регіонів; б) формуванні вищих технологічних укладів; в) збільшенні частки послуг в обсягах виробництва продукції, робіт, послуг підприємств та організацій, для яких надання послуг не є основним видом діяльності, розвитку сервісного обслуговування.

4. Має місце переміщення частки традиційно «безоплатних» (публічних) послуг у категорію платних, що поширюється на діяльність підприємств (організацій) з частковим бюджетним фінансуванням. Скорочення частки державного сектору в наданні послуг засвідчує відхід від патерналізму.

5. Загалом трансформація національного і регіональних ринків послуг України засвідчує тренд до формування моделі ринку послуг, притаманної країнам Європейського Союзу. Проте негативні тенденції в розвитку послуг освіти ставлять під питання можливість високої позиції України на європейському ринку за цим видом економічної діяльності.

6. Основними бар'єрами активізації структурних перетворень на національному і регіональних ринках послуг, які б забезпечували їх конкурентоздатність, відповідали європейським критеріям і сприяли інтеграції в ЄС, залишаються: відносно низький рівень життя населення, який погіршився у зв'язку з кризовими явищами в Україні, незадовільне інституційне середовище для розвитку малого і середнього бізнесу, низька інноваційність підприємницького сектору при недостатній державній підтримці, незадовільний стан інфраструктури, недостатні темпи структурно-технологічної перебудови матеріального виробництва.

7. Перспективи подальших досліджень цієї проблематики в Україні й країнах ЄС на засадах бенчмаркінгу і компаративного аналізу вимагають приведення української загальної та регіональної статистики у відповідність зі статистикою ЄС.

Література

1. Козик В. В. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : практикум / В. В. Козик, Л. А. Панкова, О. Ю. Григор'єв, А. О. Босак. – К. : Вікар, 2006. – 589 с.
2. Копитко В. І. Регіональні особливості розвитку ринку транспортних послуг України / В. І. Копитко // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2012. – Вип. 42. – С. 263–268.
3. Quatraro Fr. The Economics of Structural Change in Knowledge / Fr. Quatraro // Routledge Studies in Global Competition. Quatraro Fr. – 2010. – Book 58. – P. 240.
4. Banga R. Role of Services in the Growth Process: a Survey, Indian Council for Research on International Economic Relations, 2005.
5. Котняко В. В. Сфера услуг и проблемы занятости населения / В. В. Котняко, Л. С. Морозов ; Ин-т регион. экономики и муниципального управления, Моск. гос. ун-т сервиса. – М. : МГУ сервиса, 2001. – 112 с.

6. Сфера послуг: сутність, структура та чинники формування попиту / І. В. Дерев'яноко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 21. – С. 12–15. – (Серія : «Економіка»).
7. Лифанова С. А. Настоящее и будущее сферы услуг в обществе [Электронный ресурс] / С. А. Лифанова // Медицина и образование в Сибири. – 2007. – № 6. – Режим доступа : http://ngmu.ru/cozo/mos/article/text_full.php?id=195.
8. Апопій В. В. Організація: технологія надання послуг : навч. посіб. / [В. В. Апопій, І. І. Олексін та ін.]; за ред. В. В. Апопія. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 312 с.
9. Діяльність підприємств сфери послуг : стат. бюл. – К. : Держ. служба статистики України, 2015. – 80 с.
10. Саїнчук Д. В. Сфера послуг як пріоритетний напрямок економічного розвитку в умовах переходу до економіки знань [Електронний ресурс] / Д. В. Саїнчук. – Режим доступу : http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/9_1.pdf.
11. Сохацька О. М. Міжнародний ринок послуг в умовах транснаціоналізації економіки : моногр. / О. М. Сохацька, Ю. В. Мельник. – Тернопіль : Екон. думка, 2009. – 280 с.
12. Мельник А. Ф. Інструменти активізації розвитку територіальних громад та регіонів: виклики для модернізації / А. Ф. Мельник // Збірник матеріалів доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози», 20–21 жовтня 2015 р. – Тернопіль – Вишнівець : Крок, 2015. – С. 36–43.
13. Регіони України : стат. зб. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – С. 16, 20–24.
14. Регіони України : стат. зб. – К. : Держ. служба статистики України, 2014.
15. The World Factbook – 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook>.

Стаття надійшла до редакції 20 листопада 2015 р.